

magyar munkásmozgalom kritikai megértése és az egyéb haladó mozgalmak helyes értékelése. Kifogásolja Forgács az értekezés szerkezetét és felhívja a jelölt figyelmét, hogy egyes írók megítélésében számos nyomot hagyott még művében a dogmatizmus.

OLTVÁNYI ÁMBRUS felszólalásában arra figyelmeztet, hogy a disszertáció a XX. kongresszus előtt készült, történelmietlenség volna ezt figyelembe nem venni. Helyesebbnek látná Oltványi, ha nem a szovjet, hanem a magyar irodalom oldaláról — tehát nem a ható, hanem a hatás alatt álló irodalom oldaláról — közelítené meg Lengyel Béla a szovjet irodalom magyarországi hatásának kérdését. Nem nézi elég kritikával a szerző az egyes szovjet műveket, még a művészilag gyenge, vagy eszmeileg helytelen műveket sem.

GARAMVÖLGYI JÓZSEF a disszertáció legnagyobb hibájának azt tartja, hogy módszertanilag nincs megkonstruálva, a sok összehordott anyagot a szerző csupán összekötő szöveggel látta el, nem jutott el az elvi általánosításig.

Ezután LENGYEL BÉLA válaszolt a hozzászólásokra. A klasszikus orosz irodalom tárgyalása, úgy véli, nem tartozik a feladatához. A történelmietlenségre vonatkozó vádat nem tartja megalapozottnak. Elismeri, hogy a szektás nézetek bírálatában nem volt elég következetes, erre az átdolgozásnál ügyelni fog. Az opponensek viszontválasza után — melyben a jelölt választ kielégítőnek találták — a bizottság Lengyel Béla disszertációját kandidátusi értekezésül szótöbbséggel elfogadta.

A vitát összefoglalta :

Kispéter András
a Bizottság titkára

JÓZSEF FARKAS : „A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IRODALMI ELŐZMÉNYEI 1914–1919” CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA*

A Tudományos Minősítő Bizottság 1956. június 27-én tartotta József Farkas : „A magyar Tanácsköztársaság irodalmi előzményei 1914–1919” című kandidátusi disszertációjának vitáját. A bíráló bizottság elnöki tisztét Tolnai Gábor, az MTA lev. tagja, titkári teendőit Nagy Péter, az irodalomtudomány kandidátusa látta el. A bizottság tagjai voltak : Baróti Dezső, az irodalomtudomány kandidátusa, Földessy Gyula, az irodalomtudomány doktora, Kardos László, az irodalomtudomány doktora, Király István, az irodalomtudomány kandidátusa, Kispéter András, az irodalomtudomány kandidátusa, Komlós Aladár, az irodalomtudomány doktora, Nemes Dezső, a történelemtudomány kandidátusa. Az értekezés opponensei : Bóka László, az MTA lev. tagja, és Réti László, a történelemtudomány kandidátusa.

Az elnök felkérésére először WALDAFFEL JÓZSEF, az MTA lev. tagja, a jelölt aspiráns vezetője szólt József Farkas aspiránsi munkájáról. Hangsúlyozta, hogy a jelölt munkássága a szervezett aspirantúra létjogosultságáról tanúskodik. József Farkasra a szakdolgozata alapján figyelt fel és biztatta,

* A vita teljes anyaga megtalálható az Irodalomtörténeti Intézet Könyvtárának — az Eötvös Könyvtárnak — archívumában.

hogy jelentkezzen aspiránsnak. Témája először a Tanácsköztársaság irodalma volt, de a munka során kiderült, hogy ehhez szükséges előbb az előzmények feltárása, amely magában is kitesz egy kandidátusi értekezést.

Waldapfel József után BÓKA LÁSZLÓ olvasta fel opponensi jelentését. Megállapítja, hogy a disszertáció olyan feladat megoldására vállalkozott, amely régóta súlyos tartozása irodalomtörténetírásunknak. A polgári irodalomtörténet hamisításával szemben itt az ideje, hogy bemutassuk 1919 jelentőségét, amely 1848/49-hez hasonló korszakhatár irodalmunkban. E kérdés megoldása nélkül nem tudjuk megfelelően ábrázolni mai irodalmunk közvetlen előzményeit, a két világháború közé eső szakaszát sem. Örömet fejezi ki, hogy az első jelentős lépést ezen a területen egy fiatal kutató tette meg ismét bizonyosságát adva annak, hogy tudományos minősítési rendszerünk — ha küzd is a kezdet nehézségeivel — egészében életképes, hogy az aspirantúra intézményétől jelentős eredményeket várhat tudományosságunk.

József Farkas a Tanácsköztársaság uralmának korszakhatár voltát irodalmunkban az előzmények beható elemzésével bizonyítja. Tanulmánya arról győzi meg olvasóját, hogy a tizes évek irodalmának fő tendenciái a proletárforradalomban lelték meg céljukat, hogy legnagyobb írónk fejlődése organikusán haladt a proletár forradalom felé. 1919-ben nem valami terrornak engedtek, sőt nem is egy forradalmi pillanat fellobbanó fényében, hevével csatlakoztak a proletárforradalomhoz, hanem e rövid időszakban törekvéseik sikerét, vágyaik beteljesedését látták.

József Farkas disszertációjából fény hull irodalomtörténetünk olyan területeire, melyekkel szemben ez ideig késedelmes adós szerepét játszottuk. 1. A tanulmány első kísérlet arra, hogy irodalmunk egészében pozitív magatartását az első imperialista világháborúval szemben rendszeresen és árnyaltan tárja fel. 2. Nyilvánvalóvá válik, hogy a Nyugat-mozgalom felbomlása már 1919 előtt megkezdődött, mégpedig olyan irodalmi tendenciák érvényesülése okán, melyek közvetlenül már kiindulásukban is a munkásmozgalomhoz kapcsolódtak. 3. Élesebb fény vetődik olyan írókra is, akikre idáig kevés ügyet vetettünk. Más megvilágításba kerül Barta Lajos, Benjámín Ferenc, Gábor Andor, György Mátyás, Illés Béla, Komját Aladár, Lengyel József, Lukács György, Révai József életpályájának 1919 előtti korszaka. Hangsúlyozta az opponens, hogy a tanulmány nemcsak szorosán vett tárgykörére terjeszkedik, hanem korábbi kutatások kiinduló pontja lehet *több irányban is*.

A jelölt nem mossa el az Ady-típusú állásfoglalás nyílt forradalmisága és a Babits-típusú állásfoglalás humanitárius-pacifista jellege közötti különbséget, de feltárja a kétféle álláspont közös vonásait is. Helyzetképe és fejlődésrajza sokkal árnyaltabb az eddigieknél, az egyes csoportokon belül is disztintívál, s olyan jelenségekre is felhívja a figyelmünket, melyekkel eddig nem foglalkoztunk. Azonban nem csupán tematikus kérdésekkel foglalkozik, hanem a Ma és a Tett kapcsán felveti ennek a mozgalomnak stílus problémáit is. A *Rohanunk a forradalomba* című fejezet tárja fel előttünk először sokoldalúan, hogy az 1917-es orosz forradalom milyen hatással volt irodalmunkra és egyes íróinkra. Ez két okból is jelentős. Először Ady Endre háború alatti munkásságát is bizonyos vonatkozásokban új oldalról világítja meg, továbbá a Nyugat megítélésénél realisabbá, tagoltabbá teszi az irodalom helyzetképét. Nagy érdeme a dolgozatnak, hogy a Tett, a Ma, tehát a Nyugat körén kívül élő írók munkásságának jelentőségét először állítja igazi irodalomtörténeti perspektívába.

A tanulmányt záró *Kipillantás* megmutatja, hogy az 1918-as októberi

polgári forradalom, melyet kirobbanása pillanatában általános lelkesedés fogadott, magában hordta a proletárforradalom lehetőségét, továbbá, hogy az 1919-es proletárforradalom széles körét aktivizálta az íróknak. Jelentős érdeme a disszertációnak, hogy nem vulgarizál és majdnem teljesen mentes a még a közelmúltban is vallott téves nézetektől.

Ezután a tanulmány néhány hibájára hívja fel Bóka László a jelölt figyelmét. Megállapítja, hogy jóllehet a történeti szempont uralkodik az irodalomtörténeti, irodalomelméleti, esztétikai szempontok felett történeti helyzetképe is hagy kívánnivalókat. Behatóbban kellett volna foglalkozni a munkásmozgalom fokozódó kulturális fellendülésével ebben a korszakban. (A szindikalizmus bizonyos fokú előretörései, a Galilei-kör, a radikális tanárok mozgalma, az egyetemi élet stb.) Hiányzik a tudományos élet elemzése, annak tanulmányozása, hogy az olvasóközönség hogyan szélesedett ki a munkásság és a parasztság irányába a frontokon.

Az elemzett történeti folyamatot József Farkas elsősorban íróink eszmei fejlődése, a művek tartalmi átformálása szempontjából vizsgálja. Ettől csak ritkán — a Tett, a Ma, az Internacionálé és Babits szerepének elemzésénél — tér el, de itt sem hatol elég mélyre és műfaji kérdésekkel nem foglalkozik. Örvendetes, hogy József Farkas megint egy ifjú tudóssal szaporítja azok sorát, akik az igazat igényes formában akarják kifejezni. Éppen ennek az egészséges irányzatnak az érdekében kell figyelmeztetni, hogy polemizálása során stílusa néha — főleg a *Bevezetésben* — arra a politikában sem helyes útra téved, mely a megfogalmazás élességét a durvasággal cseréli fel. Hiányolja még az opponensi vélemény, hogy a jelölt a dolgozathoz nem csatolt bibliográfiát. Végül József Farkas részére a kandidátusi fokozat odaítélését javasolja.

Bóka László után RÉTI LÁSZLÓ olvasta fel opponensi véleményét. Az értekezés első jelentős kísérlet arra — kezdte jelentését —, hogy felmérje az első világháború magyar irodalmában a proletárforradalom irányában ható erőket, megrajzolja azok fejlődési vonalát, helyesen két fő csoportra osztja a haladó magyar irodalom akkori képviselőit a munkásirodalmon belül is különbséget tesz a szociáldemokrata és a forradalmi szocialista irodalom között és megmutatja, hogy ez utóbbi hogyan vált később kétfelé. A tanulmány mindvégig helyes forradalmi pártossággal értékeli az egyes művészek és művészeti csoportok hatásait, világnézetük és művészi készségük fejlődését.

Hibául rója fel Réti, hogy hiányzik a dolgozathoz egyrészt az összehasonlítás a nemzetközi irodalmi fejlődéssel, másrészt az egész magyar irodalommal. A nemzetközi irodalommal való összefüggés felrajzolására csak a Kassák-Komját irányzat esetében tesz kísérletet a szerző. A magyar irodalomra vonatkozólag meg kellene mutatni, hogy a haladó és forradalmi irodalom hogyan harcolt a tömegek elhódításáért a reakciós irodalomtól; általában többet kellene foglalkozni az irodalmi alkotások tömegekre gyakorolt hatásával. Az izmusos formaforradalmárok irányzatánál csak arra szorítkozik, hogyan akadályozta az az írók fejlődését, nem mutat rá eléggé, hogy a formabontás szektás elkülönülés a néptől.

Az értekezés általában helyesen értékeli az egyes irodalmi irányzatok helyét és szerepét, de nem helyes, hogy a *Bevezetésben* szinte ugyanazt a hangot használja a „burzsoá-liberális” Szerb és Schöpflinnel szemben, mint a keresztény-nemzeti Pintér és Herczeggel szemben. Hibája a tanulmánynak, hogy nem differenciál eléggé az egyes szociáldemokrata állásfoglalások között. Helyteleníti, hogy a szerző nem látja meg a kettősséget és ellentmondást a

Népszavában, különösen a háború második felében. Helyesen mutat rá a jelölt — állapítja meg Réti —, hogy a bolsevizmus előretöréséről szóló híreket a cenzorok azért engedték közölni, mert ezek Oroszország belső bomlását mutatták, de rá kellett volna mutatni arra is, hogy az uralkodó osztályokat elsősorban az érdekelte, hogy Oroszország kilépjen a háborúból és ebben a kérdésben érdekeik egybe estek a bolsevikokéval. Ez adja magyarázatát annak, hogy a Népszava Kerenszkijékkal értett egyet a belpolitikát illetően, de a bolsevikoknak adott igazat a háború és a béke kérdésében. Ez a kettősség magyarázza egyes haladó polgári íróknak a bolsevikok mellett tett nyilatkozatát (pl. Karinthy).

Nem tartja kielégítőnek Réti a dolgozat szerkezeti felépítését. Abból, hogy külön fejezetben tárgyalja a szerző az általános politikai helyzetet és külön annak tükröződését az irodalomban számos ismétlődés adódik. Azt ajánlja, hogy a jelölt vagy hagyja ki a politikai fejlődést mutató bevezető fejezetekből az írókra való hivatkozást, vagy pedig szüntesse meg ezeket a bevezető fejezeteket és a politikai fejlődést az irodalom fejlődésének ismertetése során mutassa be. A Tett értékelésénél meg kellene mutatni, hogy az e csoportban észlelhető ellentmondásosságnak jelentős magyarázó oka a magyar forradalmi munkásmozgalomban meglévő kiforratlanság. Külön kiemeli a jelentés, hogy az értekezés stílusa, kifejezésmódja igen világos és szemléltető. Végül hangsúlyozza, hogy az értekezést komoly, alapos, tudományos munkának tartja és javasolja érte a kandidátusi fokozat odaítélését.

Ezután JÓZSEF FARKAS olvasta fel az opponensi véleményekre adott válaszát. Először azokra a kérdésekre tért ki, amelyek mindkét jelentésben felmerültek. Egyetért, hogy a *Bevezetés*ben a polgári és a reakciós irodalomtörténeti véleményeket árnyaltabban kellett volna tárgyalni és, hogy indulatos, zsurnalista ízű kifejezések nem helyén valók a dolgozatban. Nem fogadja azonban el Bóka Lászlónak azon végkövetkeztetését, hogy a hibás és túlzó kifejezések mögött a szektás irodalomtörténeti felfogás elemei húzódnak meg.

Elismeri, hogy az egyes fejezeteket bevezető történelmi-politikai helyzetképekben többet kellett volna szólni a kulturális élet radikalizálódásáról, a Galilei-körről, a kor sajtóviszonyairól. Többet kellett volna foglalkozni az olvasóközönség háború alatti kiszélesedésével és az irodalmi alkotások tömeghatásának kérdésével. Azonban nem ért egyet Réti László megfogalmazásával, amely teljesen figyelmen kívül hagyja az értekezés ilyen irányú eredményeit. Egyetért a jelentésekkel abban, hogy tudományos igényű irodalomtörténeti munkában felesleges az olyan részletező történeti helyzetkép, amilyen a dolgozatban olvasható, de úgy érzi, a nagyközönség felé ennek is megvan a maga szerepe, könnyebbé teszi a tárgyalt kor irodalmának megértését. Ezt a célt kívánta szolgálni az írói művekből hozott bőséges idézetekkel is. Egyetért Bóka László ama megjegyzésével, hogy a fejlődésrajzon belül a tartalmi, eszmei és formai egység sokoldalú megvalósítására sokkal következetesebben kell törekednie, de úgy érzi, egyes általa hiányolt kérdésekkel foglalkozott, pl. Kosztolányi Dezső prózájában ez időben végbemenő fordulattal, Ady szimbólumainak funkcióváltozásával a háború utolsó esztendejében stb. Igaz, hogy a *Fáklya* elemzésénél KIRÁLY ISTVÁNra és NAGY PÉTERre támaszkodik, de a *Szegény emberek* című elbeszélést a korabeli magyar novellatermészel összehasonlítva tárgyalja és elemzi.

Hogy a világirodalomra való kitekintés nem elegendő, elismeri, de nem fogadja el Réti László ama megállapítását, amely szerint a műből „lényegében

hiányzik az összehasonlítás az egész magyar irodalommal". A Bóka László által számonkért művek nagy részét ismeri és fel is használta, ami közülük valahogyan kiesett ismeretköréből, utólag hasznosítja. Igazat ad abban, hogy polemizálni kellett volna Várkonyi Nándor, Féja Géza és mások irodalomtörténeti összefoglalásaival is, de nem érzi feladatának az ifjúsági irodalommal való foglalkozást, kivéve a Tanácsköztársaság idején. Jogosnak tartja József Farkas Réti László azon kifogását, hogy a szociáldemokrata irodalmat még árnyaltabban kellett volna bemutatni, de megjegyzi, hogy a dolgozat ebben a formájában is — bár a XX. kongresszus előtt készült —, tárgyvilágosabb a szociáldemokrata irodalom értékelésében, mint bármelyik korábbi e kérdéssel foglalkozó munka.

A vitában többen felszólaltak. KÓHALMI BÉLA a Martinovics-nevű szabadkőműves páholyra hívja fel a jelölt figyelmét. KOMLÓS ALADÁR felveti a kérdést, vajon helyes-e a dolgozat címe, lehet-e a Tanácsköztársaság irodalmi előzményeiről beszélni 1914 és 1919 között. Kifogásolja Komlós, hogy Balázs Béla *Lélek a háborúban* című munkáját és egész háborúellenes magatartását túl pozitívan értékeli a jelölt és helytelenül értelmezi Babits a *Veszedelemes világnézet* és az *Örök béke* című esszéit. REMETE LÁSZLÓ a Szovjetunióban megjelent magyar nyelvű folyóiratok és publicisztika kiemelését hiányolja. FÖLDESSY GYULA szerint nem elég élesen bírálja a dolgozat Schöpflin Aladárt — kiemeli viszont, hogy az Ady-elemzések jól sikerültek, találóak. SZABÓ GYÖRGY a Tett és a Ma című folyóiratok kapcsán hiányolja, hogy nem fejtegeti elég mélyen és sokoldalúan a modern izmusok kérdését, továbbá, hogy a *Kipillantásban* 1925-ig kellett volna elmenni.

KARDOS LÁSZLÓ felszólalásában a tanulmány *Bevezetésének* újraírását javasolja, mivel annak hangneme méltatlan az egész dolgozathoz és hamis képzetet kelt az író tudományos képzettsége és tudói képességei felől. Hibáztatja, hogy József Farkas az esztétikai problémákat a formai kérdéseket csak egészen futólag említi. Megállapítja, hogy ez nemcsak József Farkas, hanem az utolsó tíz év irodalomtörténetének a hibája, de feltétlenül megoldandó feladat. Réti László opponensi véleményével vitázva arra mutat rá Kardos László, hogy a közérthetőség és a népközelség nem egy és ugyanaz pl. Ady népközelsége kétségtelen, de közérthetősége már nem olyan egyszerű. Hozzá kell még tenni, hogy a közérthetőség az írói haladó felfogás szempontjából nem úgy jelentkezik mindig, hogy minél több ember értse meg az írot. Lehet a népért, a haladásért, az emberiségért való küzdelemnek olyan eszköze, formája, variánsa, amikor az író csak egy elithez szól, hogy azon keresztül legyen publikussá a gondolat. Vitába száll Komlós Aladárnak a tanulmány címét kifogásoló megjegyzésével is. Kardos László igazat ad a tanulmány írójának, hogy a tizes évek forradalmisága potencialiter magában hordja a Tanácsköztársasági eredményváltozatot. Balázs Béla értékelésében szintén a jelölttel ért egyet.

Többen hozzászóltak Babits: *Husvét előtt* című versének értékeléséhez. SZABÓ GYÖRGY a költemény Babits akaratától függetlenül meglevő objektív funkcióját, háborúellenes mozgósító erejét hangsúlyozza. KARDOS LÁSZLÓ arról beszél, hogy a vers befejező részét gyakran szokták idézni Babits pacifizmusának bizonyítására, holott Babits itt nem a szociális megbocsátásról beszél, hanem az akkoriban állandóan napirenden levő nemzetek közötti vádaskodásról, hogy vajon az angolok, a franciák vagy a németek kezdték-e a háborút. A nemzetek közötti vádaskodás megszüntetéséért emel itt szót Babits és

teljes joggal. BÓKA LÁSZLÓ véleménye szerint az a kérdés, hogy Babits hogyan értette a költeményt, ma már nem dönthető el, de a versnek az a pontja, hogy „Ki a bűnös ne kérdjük...” ideológiailag változatlanul hibás. KARDOS LÁSZLÓ ezután, hogy a költemény korabeli hatását érzékeltesse, egy személyes élményét mondta el. Jelen volt az első világháború utolsó esztendejében Váradon egy irodalmi rendezvényen, ahol Babits elmondta a *Husvét előttöt*. „Amikor azt mondta Babits, hogy »legyen vége már, legyen béke már«, az úgy hangzott, mint egy forradalom meghirdetése”.

LENGYEL JÓZSEF felszólalásában azt hangsúlyozza, hogy 1916-ban a haladó szellemű írók között Kassák volt a legnagyobb, s úgy érzi, ez a dolgozatban nem kap elég erős hangsúlyt. Ez szerinte abból következik, hogy a szerző az írók munkásságát elsősorban politikai és nem esztétikai szempontból vizsgálja. Hiányolja még Lengyel, hogy a jelölt nem foglalkozott Móricz Zsigmond torzónak maradt *Jószerencsét* című regényével.

NAGY PÉTER felszólalásában azt veti szemére a szerzőnek, hogy kicsit túlírtta a dolgozatot. Ennek következtében a tanulmány szerkezete meglehetősen széthullott, inkább egyes írók fejlődésrajzát adja, mintsem irányzatokét. Azt ajánlja József Farkasnak, hogy kiadás előtt alapos tömörítést végezzen művén, akkor sokkal inkább érezni lehet az egyes irányzatok, egyes csoportok képeinek és fejlődésének kialakulását. Több gondot kellene fordítani Nagy Péter szerint a nem irodalmi, de az irodalomra rendkívül jelentős hatást gyakorló publicisztikai műfajok vizsgálatára. Ilyenek pl. a Népszava elméleti cikkei, amelyek fontosabbak, mint a Népszava hasábjain megjelenő huszontödrangú versírók inkább csak rimbe szedett olyan tételei, melyek ott jelentős közírók elméleti írásaiban megjelentek. Helyesli Nagy Péter, ahogyan a dolgozat Móricz Zsigmond fejlődését tárgyalja, s külön kiemeli a *Szegény emberek* című novella sokoldalú, művészileg is újat adó elemzését.

JÓZSEF FARKAS válaszában elfogadja a felszólalások azon részét, amelyek kiegészítik munkáját. A vitás kérdések közül Balázs Bélát illetően, a címre vonatkozólag, az irodalmi közérthetőség problematikájában fenntartja véleményét, melyet felszólalásában *Kardos László* is támogatott. Elismeri azonban, hogy a bevezetés nem elég tudományos és alapos átdolgozásra szorul. *Szabó György* felszólalásából az izmusokra vonatkozó észrevételeket elfogadja, nem ért azonban egyet felszólalásának több részletével, elsősorban azzal, ami a Kipillantást illeti. Babits esszéinek megítélésében több felszólalóval szemben továbbra is fenntartja véleményét. *Lengyel József* Móricz Zsigmond regénytörredékeire vonatkozó megjegyzéseit elfogadja, de nem ért egyet azzal, hogy 1916-ban Kassák Lajos lett volna a legnagyobb haladó magyar költő; ez csak a Tett és a Ma irányzaton belül igaz, hiszen irodalmunk egészének elismert vezéralakja Ady volt. Igaznak, de túl erősnek és eltúlozottnak tartja *Nagy Péter*nek a tanulmány szerkezetére tett megjegyzését, viszont magáévá teszi a *Lobogó szövétnek* és a *Fáklya* összevetésének gondolatát, amelyből fény derül Móricz erkölcsi fejlődésére.

Az opponensek és a felszólalók viszontválasza után — akik a jelölt választát kielégítőnek találták —, a bíráló bizottság József Farkas dolgozatát egyhangúlag elfogadta és részére az irodalomtudomány kandidátusa fokozat odaítélését javasolta.

A vitát összefoglalta :

Kispéter András
bizottsági tag